

PRANTNER ZOLTÁN

A szocialista országok és az Egyesült Arab Köztársaság jemeni „missziója”

1962–1967

TANULMÁNYOK

Az 1960-as évek elejére az Egyesült Arab Köztársaság (EAK) és annak vezetője, Nasszer elnök több súlyos kül- és belpolitikai problémával szembesült. Az egyiptomi vezető számára az 1962. szeptemberi jemeni forradalom kiváló lehetőséget jelentett volna korábbi tekintélyének helyreállításához, az események azonban nem az elvárásai szerint alakultak. A növekvő egyiptomi polgárháborús részvétel és áldozatok ellenére a jemeni köztársaság gyenge maradt, Kairó külpolitikai helyzete pedig így tovább romlott.

A szocialista országok, amelyek az 1950-es évek második felében élesztették fel a két világháború között meglévő kapcsolataikat Jemennel, a krízishelyzetben mindvégig kényesen ügyeltek arra, hogy legfontosabb közel-keleti partnerük érdekeit tartsák szem előtt. A jemeni köztársasági rendszer támogatását emiatt 1967-ig Kairó állásfoglalásától tették függővé, mígnem Nasszer a hatnapos háborúban elszenvedett vereség után a jemeni misszió feladásáról nem döntött.

Az egyiptomi beavatkozás háttere

1962. szeptember 26-án hajnalban jemeni tisztek kis csoportja ellenőrzése alá vonta Szanaa kulcsfontosságú pontjait, majd páncélozott járműveiken uralkodójuk, al-Badr imám rezidenciájához, az al-Basír palotához hajtottak. Az épület körülrzását követően megadásra szólították fel a mindössze nyolc napja uralkodó al-Badrt, majd az ultimátum elutasítása után a harckocsik tüzet nyitottak. Másnap a Szanaai Rádió bejelentette az imám halálhírét és a Jemeni Arab Köztársaság megalakulását.¹

Az új állam vezetése szeptember 28-án hirdette meg kormányprogramját, az egyiptomi modellhez hasonló szocialista köztársaság megteremtése azonban hamarosan komoly veszélybe került. Október közepén kiderült ugyanis, hogy a halottnak hitt imám el tudott menekülni a puccs éjszakáján. A monarchia hívei pedig vezetőjüknek ismerték el, és irányításával október 17-én emigráns kabinetet alakítottak. A köztársaságiak helyzetét tovább súlyosbította, hogy ezt az új kormányt Szaúd-Arábia, Jordánia és Irán is elismerte. Diplomáciai és anyagi támogatásukkal a

¹ Aboul-Enein, 2004; Sitte, 1973. 46–52.

köztársaság léte veszélybe került, ezért Abdullah asz-Szallál elnök az Egyesült Arab Köztársasághoz fordult támogatásért.²

A jemeni események kiváló lehetőséget jelentettek Gamal Abd el-Nasszer elnök számára, hogy kitörhessen abból a politikai elszigeteltségből, amibe 1962 őszére jutott. Az 1956-tól kibontakozott, úgynevezett arab hidegháború két, egymással élesen szemben álló táborra osztotta a térség arab államait. Az elsőbe azok a Nasszer vezette köztársaságok tartoztak, amelyek alapvetően az arab szocializmus, valamint az etnikai származásában, nyelvében és kultúrájában egységes arab állam létrejöttét szorgalmazó pánarabizmus gondolatát vallották. A másik oldalon olyan arab államok – Szaúd-Arábia, Irak 1958 előtt, Jordánia, Libanon vagy Tunézia – tömörültek, amelyeket létükben fenyegetett ez az ideológiai áramlat. Alapvető érdekük a status quo fenntartása volt, ezért az 1957 januárjában meghirdetett Eisenhower-doktrínában felkínált lehetőségekkel élve szövetkeztek a nyugati hatalmakkal az egyiptomi ambíciók korlátozására. A Kairó által kezdeményezett nemzeti felszabadítási politika és az Egyesült Arab Köztársaság létrejötte 1958 februárjában tovább súlyosbította a krízishelyzetet. A Hásemita Irak és Jordánia még a hónap végén bejelentette egyesülését, októberben pedig Tunézia megszakította diplomáciai kapcsolatait az EAK-val. Csalódást okozott a júliusi forradalom Irakban is, és 1959 elejére Abd al-Karím Kasszem elnök is szembekerült Nasszerrel az unió megvalósításáról vallott eltérő elképzelések, illetve a térségbeli vezető szerepéért folytatott versengés miatt. Az egyiptomi vezető ekkor a kiutat a kapcsolatok normalizálásában látta Ammánal és Rijáddal, ami viszont a militáns pánarabisták és a szíriai baaszisták körében váltott ki döbbenetet. Úgy érezték, hogy a „reakciókkal” egyezkedő egyiptomi vezető kompromittálta forradalmi elveit.³

A következő súlyos csapást 1961-ben szenvedte el Nasszer, amikor Szíria kivált az EAK-ból. Hiába tett meg mindent megingott pozíciójának megszilárdítására, az elkövetkező év során növekvő számban és mértékben fogalmazódott meg kritika személye ellen az arab világon belül. Az arabközi konfliktus 1962 augusztusában az Arab Liga stourai konferenciáján csúcsondott ki, ahol Damaszkusz panaszt emelt Kairó ellen az ország belügyeibe való beavatkozás miatt.⁴ A beadványt támogatták Szaúd-Arábia, Jordánia és Irak küldöttei, és az ezt követő vita annyira elfajult, hogy a libanoni rendőrségnek kellett beavatkoznia az összeverekedett képviselők szétválasztására. Az egyiptomiak távozásával országuk külpolitikailag elszigetelődött.⁵

2 A köztársaságiak a különböző szaúdi és jordániai csapatok támadásáról szóló álhírek mellett azzal indokolták Nasszer elnök beavatkozását a kibontakozó polgárháborúba, hogy az egyiptomiak jelenlétükkel csupán valóra váltják azt az elképzelést, amelyet még eredetileg Nasszer elnök és al-Badr alkotott meg 1958-ban, amikor megkötötték az országok kölcsönös együttműködéséről szóló szerződést. McLean, 1964. 104.; Rahmy, 1983. 287–290.

3 Kerr, 1965. 25–26.

4 Sager, 1967. 68.

5 Dawisha, 2003. 234.; Hasou, 1985. 119–125.; Stebbins, 1963. 174–175.; Walz, 1962. 63.

A jemeni forradalom mindezek után Nasszer számára tökéletes alkalomnak tűnt, hogy vereséget mérjen arab ellenfeleire és helyreállítsa vezető szerepét.⁶ A gyors győzelem reményében szeptember 29-én az Elnöki Tanács a Jemeni Arab Köztársaság elismeréséről döntött, majd másnap szimbolikus nagyságú csapatokat és felszerelést küldött légi úton Szanaába, valamint Taizzba.⁷ A korlátozott segítségnyújtásról azonban hamar bebizonyosodott, hogy elégtelen a szaúdiak és a jordániaiak által támogatott jemeni monarchisták leveréséhez. Nasszer nem engedhetett meg magának egy újabb kudarcot. Október 3-án, miután a Kreml titokban hozzájárult az akció megindításához, valamint hangsúlyozta, hogy a maga részéről nem tűrne el semmilyen angol vagy amerikai beavatkozást az „arabközi” kapcsolatokba, expedíciós erők Jemenbe küldéséről határozott.⁸

A jemeni események fogadtatása a szocialista országokban

A Szovjetunió kapcsolatai Jemennel még a két világháború közötti évtizedekre nyúltak vissza. Habár az 1927-ben beindított együttműködés eleinte rendkívül sikeresnek mutatkozott, az 1930-as évek közepére az ellenük hozott intézkedések, illetve az expanzív olasz és német külpolitika következtében a szovjetek érdeklődése fokozatosan csökkent. Az 1938-ban megszakadt gazdasági és kereskedelmi kooperációt a két állam 1955. október 31-én élesztette újjá, amikor hivatalosan is felvették egymással a diplomáciai kapcsolatokat.⁹ Az arab állam támogatásába hamarosan bekapcsolódott a többi szocialista ország is, különösen al-Badr trónörökös európai és ázsiai körútjait követően. A Szanaának nyújtott széles körű segítség ellenére azonban Moszkvának hamar csalódnia kellett. Az országnak folyósított több tízmillió dolláros hitelek, a hatalmas beruházások, a leszállított tekintélyes mennyiségű fegyverarszénál, valamint a Jemenbe küldött több száz katonai szakértő és technikus munkája ellenére sem sikerült befolyásra szert tennie. Az uralkodó következetesen szuverén külpolitikát folytatott, amit az Egye-

6 A kairói rádió már a forradalom másnapján többször is megszakította adását, hogy ismertesse a jemeni felkelők közleményeit és felhívásait. Abdel-Káder Hatem, az Egyesült Arab Köztársaság államminisztere az eseményekre reagálva rádióbeszédében bejelentette: „az EAK ellenez bármilyen külföldi beavatkozást Jemen belügyeibe”, illetve kormánya figyelemmel kíséri „a jemeni hadsereg forradalmát”. *Nsz.*, 1962. szeptember 28. 5.

7 Az ekkor átdobott egyiptomi ejtőernyősökből azonnal megalakították Szallál elnök személyes testőrségét. Erre részben a követőivel szemben bizalmatlan jemeni elnök kérése alapján, valamint Nasszernek az instabil jemeni helyzettel kapcsolatos fenntartásai miatt került sor. Utóbbi tartott ugyanis attól, hogy az EAK-barát Szallál ingatag hatalmát ambiciózus, Kairóval szemben kevésbé készséges forradalmárok megdönthetik. *Egyptian Arms Flow to Yemen. The T.*, 1962. október 2.; *Ballance, O'*, 1971. 84.

8 Sitte szerint a jemeni kérdésben folytatott egyiptomi-szovjet konzultáció már a szanaai puccs végrehajtása előtt lezajlott. Ezt részünkről megkérdőjelezzük, mivel a szerző semmilyen adattal sem támasztja alá ismereteit, illetve nem közli információi forrását. *Sitte*, 1973. 45.

9 *Russia's Middle East Moves. Growing Initiative. Stronger Ties with Yemen. The T.*, 1955. október 18.; *Soviet Treaty with Yemen. Friendship Revived. The T.*, 1955. november 1.

sült Arab Államok létrejötte után sem volt hajlandó feladni.¹⁰ Az eleinte barátnak tekinthető viszony 1961-re mélypontra süllyedt, amikor a jemeniek nem voltak hajlandók fizetni a leszállított árucikkekért, az országban dolgozó technikusokat pedig kollektívan kiutasították.¹¹

A dinamikusabb, immáron ideológiailag is igazolható együttműködés kiépítésére az 1962-es forradalommal jött el a régóta várt lehetőség.¹² A történetekben Moszkva – Nasszerhez hasonlóan – addigi politikájának igazolását látta, ezért üdvözölte a Jemeni Arab Köztársaság létrejöttét. Ugyancsak egyetértett Kairóval abban a tekintetben is, hogy külső pártfogás hiányában a fiatal köztársaság vélhetően rövid idő alatt elbukik. A szovjet vezetés tudatában volt annak, hogy a jemeni köztársasági ügye ilyen szorosan összefonódott Nasszer személyével, és a kudarc emiatt egyet jelentett volna az egyiptomi államférfi újabb tekintélyvesztésével, illetve a forradalom eszmeiségének döntő vereségével a térségben. Siker esetén viszont a Szovjetunió lehetőségeket kapott volna az Egyesült Arab Köztársasággal kialakított kapcsolatok további bővítésére, és elérhette volna azokat a jemeni repülőtereket és haditengerészeti támaszpontokat, amelyekről a vörös-tengeri hajóforgalmat kívánta ellenőrizni.¹³ Pártfogolta emiatt a jemeni állam támogatására irányuló egyiptomi kezdeményezéseket, sőt maga is addigi segélyprogramjai kibővítését fontolgatta.

Mindezek ellenére a szovjet vezetés viszonylag megkésve reagált a forradalomra. Az ugyanekkor zajló kubai rakétaválság miatt a jemeni köztársasági rendszer csak szeptember 29-én, az Egyesült Arab Köztársasággal egy napon ismerte el hivatalosan. Habár Hruscsov Szallál elnöknek küldött október 1-jei üzenetében hangsúlyozta, hogy országa segíteni fogja Jement szuverenitásának megővésében, Moszkva a kubai krízis megoldása után is fenntartotta vonakodó álláspontját. Nem akarta ugyanis szorosan elkötelezni magát egy olyan távoli ország mellett, amely esetében addig is állandó problémát jelentett a begéért támogatás folyamatos biztosítása. A polgárháború kirobbanása újabb visszatartó tényezőnek bizonyult. Egyértelmű volt, hogy külső támogatás hiányában csak idő kérdése a jemeni köztársasági kabinet bukása, ami után egy, a kubaihoz hasonló, megalázó kivonulás várt volna a Szovjetunióra.

10 Az Egyesült Arab Államok 1958. március 8-án jött létre, amikor Jemen föderális alapon csatlakozott az Egyesült Arab Köztársasághoz. Az államalakulat, amely létrejöttétől fogva működésképtelenné bizonyult, 1961. december 26-án szűnt meg.

11 A kommunista országok képviselőinek megjelenése után Szaúd-Arábia beszüntette Jemen addigi segélyezését, aminek következtében az ország gyakorlatilag fizetésképtelenné vált. Emiatt már 1959 elejétől fogva gondot okozott a jemenieknek az országukban dolgozó szakértők honoráriumának kiutalása. A helyzet végül odáig fajult, hogy 1962 januárjában Ahmed imám a Szanaa–Hodeida út befejezése és ünnepélyes átadása után közölte az azt építő kínaiakkal, hogy nem tudja törleszteni a beruházás költségeit, ezért akár magukkal is vihetik, ha akarják. Hasonló történt a szovjetekkel júniusban a hodeidai kórház és az Ahmadinak elnevezett kikötő építésének befejezését követően. Dresch, 2000. 82.; Ingrams–Ingrams, 1993. 66.; Ballance, O', 1971. 56–57.

12 Ezt látszott alátámasztani, amikor Szallál elnök beszédeiben következetesen hangsúlyozta a Szovjetunió nyújtotta támogatás – különösen a fegyverszállítások – jelentőségét a forradalomban. Bissel, 1978. 92.

13 Klieman, 1967. 770–771.; Porter, 1984. 72.

A szovjetek dilemmáját végül Nasszer oldotta meg, amikor a jemeni beavatkozásról határozott. A döntést követően Moszkva azonnal gazdasági segítyt, fegyvereket és a jemeni misszióhoz szükséges felszereléseket bocsátott az Egyesült Arab Köztársaság rendelkezésére. Így következhetett be, hogy a dél-arábiai köztársaságot szovjet fegyverekkel felszerelt egyiptomi katonák védelmezték, mialatt a szocialista katonai tanácsadók az új jemeni fegyveres erők katonáit képezték ki.¹⁴

Az egyiptomiak jemeni jelenléte ugyanakkor nem csökkentette a szovjetek aktivitását az arab államban. Habár az országba irányuló fegyverszállításokat gyakorlatilag felfüggesztették, nagy hangsúlyt fektettek az ország gazdasági és műszaki támogatására, hogy ezzel is segítsék a köztársasági kormány konszolidálódását és növeljék népszerűségüket a lakosság körében. Ennek szellemében együttműködésükről biztosították a szanaai vezetést a gazdasági helyzet stabilizálására meghirdetett kétéves terv megvalósításában, október közepén kilenc hónappal kiterjesztették a korábban, még Ahmed imámmal kötött műszaki segítségnyújtási egyezmény hatályát, valamint azonnali élelmiszersegélyt küldtek az országba. Október és november folyamán jemeni delegáció látogatott el Prágába és Moszkvába, ahol kereskedelmi egyezmény megkötéséről tárgyaltak. Az országban ekkor már ezer főt meghaladó szovjet szakértőgárda dolgozott. Ők végezték a jemeni pilóták kiképzését, vezették az EAK és Hodeida között közlekedő IL-14-es teherszállító repülőgépeket, 30 tiszt oktatót a szanaai katonai főiskolán, valamint felügyelték a legfontosabb lőszergyártó üzemeket és lerakatokat.¹⁵ Létszámukat novemberben tovább növelték; 390 mezőgazdasági és műszaki, valamint 60 katonai tanácsadót küldtek az országba annak ellenére, hogy az ősz folyamán egy szovjet pilóta, majd pedig három technikus már fogságba esett.¹⁶

Ezzel párhuzamosan november elején egy jemeni katonai misszió a köztársaságnak nyújtandó közvetlen segélyekről tárgyalt Moszkvában, sikertelenül. Elérték viszont a Szovjetunióban, Kelet-Európában és Kínában tanuló jemeni ösztöndíjasok létszámának felemelését, Kelet-Németországot traktorok küldésére vették rá, miközben jugoszláv pilótákat toboroztak a kormány repülőgépeinek vezetésére. Decem-

14 Habár a Kreml hivatalosan nem alakított ki egyértelmű álláspontot az EAK jemeni beavatkozásával kapcsolatban, addig ez a visszafogottság már nem jellemezte a szovjet sajtót. Kairó akciójára úgy utalt, mint az „imperialista” összeesküvésekre és agressziókra adott válasz. Gerges, 1995. 306.

15 Memorandum From the Acting Chief of Staff of the Defense Intelligence Agency (Glass) to the Deputy Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs (Bundy). Washington, 1963. június 21. *FRUS*, 1995.; Macro, 1968. 131.; Schmidt, 1968. 168–169.

16 A pilótát egy jemeni köztársasági tiszt társaságában fogták el, amikor repülőgéppel a Dél-arábiai Államszövetség határa mentén szálltak le. A három szovjet technikus egy héttel később Márib mellett esett fogságba azt követően, hogy helikopterükkel a tévesen köztársasági irányítás alatt állónak hitt város mellett landoltak. Az oroszokat később azzal vádolták meg, hogy katonai tanácsadók, akik aktív szerepet játszottak a hadműveletekben. Szerencséjükre hamar kiderült, hogy nem többek egyszerű szakértőknél, akik már Ahmed imám ideje alatt az országban dolgoztak. A royalisták ezután a Nyugat-ádeni Protektorátus területére vitték és átadták őket a brit hatóságoknak, amelyek hamarosan szabadon engedték őket. Imam of Yemen Said to Be Still Alive. Appeal to Tribe after Escape from Shelled Palace. *The T.*, 1962. október 4.; Russians Reported Captured in Yemen. *The T.*, 1962. október 11.; Yemen Leaders Want to Rebuild 'From Zero'. Captured Russians Reach London. *The T.*, 1962. október 17., Katz, 1986. 25., 202.; Schmidt, 1968. 65.

ber 27-én két újabb műszaki segélynyújtási egyezmény írtak alá a mezőgazdaság, az ipar, a hírközlés és az ország elektromos hálózatának fejlesztésére, valamint az ekkor alapított Jemeni Újjáépítési és Fejlesztési Bank tevékenységének támogatására.¹⁷

Az első év tapasztalatai

A köztársaság fennállásának első évfordulójára egyértelműen kiderült, hogy a reményekkel ellentétben nem sikerül békésen rendezni a jemeni konfliktust. A polgárháború eszkalálódása mellett komoly problémát jelentett a vezetésen belül kialakult ellentét Szallál elnök és helyettese, a nasszerista csoport vezetőjének tekintett al-Bajdáni között. A köztársasági vezetésen belül jelentkező érdekellentétek mellett mind gyakrabban alakultak ki súrlódások a külső befolyás ellen egyre gyakrabban felszólaló erők és az egyiptomi csapatok között is. A legfőbb feszültségforrás a törzsek hűségének biztosítása körül alakult ki. Szanaának hosszú hónapok munkájával sikerült több, addig bizonytalan pártállású vagy monarchista beállítottságú törzs hűségét megnyernie. Az elért eredmények nagy része azonban rövid idő alatt szertefoszlott, amikor az Egyesült Arab Köztársaság az erő politikáját kezdte alkalmazni a tárgyalásos megoldáskeresés helyett. Kevésbé sikeresnek bizonyultak a köztársasági hadsereg újjászervezésére irányuló egyiptomi kísérletek is a kölcsönös tisztelet hiánya és a bizalmatlanság miatt. A köztársasági erők képtelenek voltak a Szanaához lojális ország rész védelmére, és a royalista győzelmek gyarapodásával fokozatosan kiszorultak a hadszíntérről. Érdekeikért 1963 elejére már szinte kizárólagosan az egyiptomi csapatok álltak ki fegyveresen.¹⁸

A helyzet további elmérgesedéséhez vezetett, hogy Szallál elnök sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A jemeni hadsereg idősebb tisztjei petícióban kérték Nasszer elnöktől leváltását, miközben a polgári közigazgatás és a katonai ügyek irányítását az országban jelen lévő egyiptomi csapatok parancsnokai fokozatosan átvették. Hatalmukat a helyi viszonyok figyelmen kívül hagyásával, gyakran erőszakos eszközök alkalmazásával gyakorolták, mialatt szövetségeseiktől megkövetelték parancsaik feltétel nélküli teljesítését.¹⁹ A lakosság elkeseredettségét növelte a köztársasági egységek, illetve a jelenlétüket misszióként felfogó egyiptomi katonaság bizalmatlan, lekezelő magatartása, az elkövetett atrocitások számának

17 Az első megállapodásban a Szovjetunió kötelezte magát geológusok, mérnökök, agrár- és öntözési szakemberek küldésére, míg a másodikban vállalta egy technikai iroda felállítását beruházások lehetőségének tanulmányozására, illetve a rádiószolgáltatói rendszer kiépítésének megtervezését. Yemen Attacks 'Interference' by Britain. Soviet Agreements. *The T.*, 1962. december 28.; Badeeb, 1986. 67.; Sager, 1967. 66.

18 Az egyiptomiak lassan kizárólagossá váló szerepvállalásában fontos szempont volt, hogy missziójuk kezdetén a köztársasági erőkkel közösen folytatott hadműveletek során szövetségeseik sokszor ugyanúgy tüzet nyitottak rájuk, mint ellenfeleikre. Az EAK-parancsnokok a helyzettel szembesülve úgy határoztak, hogy csapataikra nézve biztonságosabb, ha a továbbiakban önállóan harcolnak a monarchisták ellen. Stookey, 1978. 306.

19 Ez a folyamat végül odavezetett, hogy a köztársasági erők fennhatósága alatt levő területeken lassan formálissá vált a Szallál-kormány fennhatósága. A valódi irányítás Anvar Kádi tábornagy, az expedíciós erők főparancsnoka kezében volt 1963 decemberéig, amikor is súlyosan megsebesült. Ekkor Abdel Muhszin Kámel Murtagi tábornagy váltotta fel a poszton, aki hivatalosan is átvette szövetségeseitől a hatalmat. Macro, 1968. 130–131.

rohamos növekedése, valamint a túszedés gyűlölt gyakorlatának felelevenítése és mind gyakoribb alkalmazása.

Tény azonban az is, hogy a hatalom kisajátítása mellett egyiptomi tanácsadók, orvosok, tanárok, mérnökök és tiszték érkeztek az országba, hogy modernizálják a közigazgatást, iskolákat, kórházakat és termelőszövetkezeteket hozzanak létre, és kiképezzék a köztársasági fegyveres erőket. Ők fizették a köztársasági kormány felmerülő kiadásait is. A Jemeni Arab Köztársaságnak nem volt költségvetése, a kormánynak biztos jövedelme, és csak az Egyesült Arab Köztársaság támogatására számíthatott, hogy biztosítsa a közszolgáltatás folytonosságát és a törzsek hűségét.²⁰ Kiszolgáltatott helyzetének stabilizálására Szallál 1963 júniusában több arab és szocialista fővárost felkeresett Jemen közvetlen segélyezése érdekében, sikertelenül. Nasszer elnök ragaszkodott ahhoz, hogy minden anyagi segítségnyújtás az EAK közvetítésével bonyolódjon le. A küldött felszerelések nagy részét ugyanis az egyiptomiak saját használatra visszatartották, míg az átadott minimális hányaddal rá tudták kényszeríteni a köztársasági vezetést a Kairó érdekeinek legjobban megfelelő politika folytatására. Külső támogatás hiányában a kormánynak megszorító intézkedésekkel kellett volna a kétségbeejtő anyagi helyzeten úrrá lennie, ebben az esetben viszont számítani lehetett volna a tömegek elégedetlenkedésére. A helyzet annyira kritikus volt, hogy az egyiptomi kormány is visszatartotta a Jemenben állomásozó csapatainak zsoldját.²¹

Mindezek után a szocialista országok részéről szükségessé vált addigi segélyprogramjuk újragondolása. Az országhoz fűződő diplomáciai kapcsolatok nagyköveti szintre emelését követően gazdasági szakembereket küldtek Szanaába a jemeni igények pontos felmérésére.²² Ezzel egy időben a szovjetek 1963. február 9-én nagyköveti szintre emelték a Jemenhez fűződő kapcsolataikat, az 1962-ben kötött megállapodások közül viszont csak nagyon keveset valósítottak meg 1963-ban. Egyértelművé vált számukra, hogy a szanaai rendszer fennmaradása szorosan összekapcsolódik az Egyesült Arab Köztársaság jemeni szerepvállalásával. Kairó növekvő elkötelezettségét látva, júniusban kiterjesztették az EAK-val kötött katonai együttműködési programjukat, és – először az egyiptomi–szovjet kapcsolatok addigi nyolcéves történetében – a Vörös Hadseregben rendszeresített korszerű harci eszközöket küldtek a Közel-Keletre.²³

Szanaa esetében a fegyverszállítások helyett a gyógyszer- és élelmiszer-támogatásnak biztosítottak prioritást. Ennek megfelelően 125 ezer adag gyermekbénulás elleni oltóanyagot, valamint egy hajórakomány lisztet, zsírt és cukrot adományoztak a köztársasági kormánynak. Januárban szovjet szakemberek irányításával befejezték a hodeidai tengeri kikötő építését, valamint felgyorsították a vá-

20 Az ENSZ egyik diplomatája a jemeni helyzetet a következő szavakkal jellemezte: „Ha húsz éven keresztül az ENSZ minden bevételét Jemenre fordítjuk, akkor talán már fejletlen országnak mondhatjuk.” NYHT, 1963. 30.

21 Rouleau, 1963. 30–31.

22 Február közepén jugoszláv gazdasági küldöttség tárgyalt a jemeni fővárosban az országnak nyújtandó műszaki és pénzügyi segítségnyújtásról. *Nsz.*, 1963. február 13. 4.

23 Glassman, 1975. 24–26.

ros infrastruktúrájának fejlesztését, amibe beszámolók szerint ezerfős szakértői és technikai gárda kapcsolódott be.²⁴ A másik, 1963-ban megvalósított beruházás a Szanaa melletti ravadai repülőtér szeptemberi befejezése és átadása volt. Az új katonai jellegű objektum jelentősége hamar megmutatkozott, amikor rövid idő alatt ez a modern gépek fogadására is alkalmas repülőtér a jemeni kérésekre leszállított egyiptomi – és Moszkva politikájának felülvizsgálata után a szovjet – utánpótlás bázisává, valamint a royalista erők ellen bevetett – állítólag közös egyiptomi–szovjet személyzettel irányított – TU-16-os nehézbombázók legfőbb támaszpontjává nőtte ki magát.²⁵ Szovjet szempontból e létesítmény üzembe helyezése és esetleges igénybevétele a köztársasági rendszer támogatása mellett számos stratégiai előnyt is magában rejtett: leszállópályaként és üzemanyag-utánpótlási állomásként kiváló kiindulópontnak ígérkezett a Kelet-Afrikába irányuló szovjet behatolásához és a légi összeköttetés folyamatos fenntartására.²⁶

A jemeni köztársaságiak kelet-európai tárgyalásai 1964-ben

1964 első hónapjaiban Nasszer elnöknek sikerült normalizálnia feszült viszonyát Jordániával és Szaúd-Arábiával. A kapcsolatok rendezése ugyanakkor megrémítette Szallál elnököt. Úgy tűnt számára, hogy az Egyesült Arab Köztársaság vezetője magára akarja hagyni a jemeni köztársasági kormányt és mihamarabb befagyasztja addigi támogatását. Tisztában volt azzal is, hogy szaúdi–EAK megegyezés esetén vélhetően megbukik a kabinetje, őt magát pedig lemondattják. Mindezek elkerülésére arra az elhatározásra jutott, hogy az EAK-tól független támogatást keres barátinak tekintett szocialista államokban.²⁷

Szallál elnök és kísérete kelet-európai körútja 1964. március 16-án vette kezdetét a Szovjetunióban. Moszkva a világ többi, szovjet támogatásban részesülő országához hasonlóan Jemenben is növelni kívánta gazdasági tevékenységét. Ennek megfelelően vállalta autószerelő, bútor-, cement-, halfeldolgozó és konzervgyárak létrehozását, egy 700 lakás felépítésére elegendő építőanyag-lerakat létesítését, az új hodeidai kikötő fejlesztését, Hodeida–Taizz között útépitést, egy a lakosság kommunális igényeinek – fűtés, hűtés stb. – kielégítését szolgáló üzem alapítását, a halászat tökéletesítését (részben halászhajók szállításával), geológiai kutatások folytatását elsősorban az építőipar fellendítéséhez nélkülözhetetlen mésztartalmú lelőhelyek feltárásához, valamint jemeni szakértők kiképzését. Kutatócsoportjukkal be kívántak kapcsolódni a mezőgazdasági termelés fejlesztésébe, hogy a feltételek

24 Bissel, 1978. 92.; *Népsz.*, 1963. január 19. 5.

25 Utóbbi információt két, 1967 elején dezertáló egyiptomi tiszt is megerősítette, akik szerint a kevés egyiptomi pilóta miatt még 1965-ben is szovjeteket vetettek be jemeni célpontok bombázására. Sager, 1967. 92.

26 Page, 1971. 75.

27 Ballance, O', 1971. 123–124.

és lehetőségek felmérése után a legmegfelelőbb támogatást nyújthassák új földek feltöréséhez a Tiháma-síkságon a gyapottermelés növelésére.²⁸

A Szovjetunió kormánya emellett kedvező feltételekkel 65 millió rubeles (akkori árfolyamon körülbelül 39 millió dolláros) hosszú lejáratú hitel folyósítása mellett döntött. Beleegyeztek még fizetési engedmények nyújtásába és a Jemennek korábban adott hitelek visszafizetési határidejének eltolásába. A Jemeni Arab Köztársaság egészségügyi és kulturális fejlődésének támogatására ígéretet tettek egy kórház, egy klinika és három általános iskola szovjet szakemberekkel és eszközökkel történő felépítésére, valamint működtetésükre.²⁹

A Szovjetuniót követően a jemeni delegáció felkereste többek között Csehszlovákiát, Bulgáriát és a Német Demokratikus Köztársaságot is. Prágában vállalták, hogy piackutató delegációt küldenek Jemenbe és javaslatokat dolgoznak ki hitellegyezményre. A csehszlovák fél emellett vállalta egy kisebb kórház felszerelését, valamint további ösztöndíjasok fogadását. A csehszlovák honvédelmi miniszter ígéretet tett arra is, hogy segítséget nyújtanak a jemeni hadsereg és légierő állományának kiképzésében, illetve ajándékként több millió korona értékben katonai felszereléseket – többségében pótalkatrészeket a korábban Csehszlovákiától vásárolt hadieszközökhöz – ajánlott fel, amelyeket nem Egyiptomon keresztül, hanem közvetlenül a köztársasági erőkhöz kívántak eljuttatni.³⁰

Bulgáriában április elején a felek barátsági és együttműködési szerződést, kereskedelmi és fizetési egyezményt, valamint kulturális együttműködési megállapodást írtak alá. A széles körű jemeni igények töredékének teljesítését tudták csak vállalni. Így ígéretet tettek egy gyapotüzem megtervezésére és felszerelésére, alacsony összegű hitel folyósítására gépek és más speciális berendezések vásárlására, öt bolgár szakember kiküldésére a jemeni félnek tetsző munkakörben, egy 120 tanulót befogadó iskola felépítésére és annak megfelelő tanfelszereléssel való ellátására, illetve csekély katonai segítség nyújtására.³¹

A szófiai látogatást követően a jemeniek az NDK-ba utaztak tovább. A keletnémetek a megbeszélések végén ígéretet tettek mezőgazdasági berendezések szállítására, illetve egy textilüzem és két kórház felépítésére. Utóbbiak működtetéséhez olyan orvosokat is küldtek, akiknek a trópusi járványok kezelése volt a szakterülete.³²

Szallál elnök különgépe romániai megállója után, 1964. május 26-án érkezett meg a Ferihegyi repülőtérre, délután pedig már meg is kezdődtek a tárgyalások

28 Rondot, 1964. 1035.

29 Már 1964. június közepére megduplázódott a Jemenben tartózkodó szovjet szakemberek száma. Létszámukat még a hónap végén további 130 fő érkezése gyarapította. Az aláírt egyezményekkel kapcsolatban később olyan hírek is elterjedtek, hogy azok titkos záradékokkal rendelkeztek, amelyek lehetővé tették a szovjet haditengerészet hajóinak szabad kikötését a jemeni Dzsizan és Hodeida kikötőkben. Yemen Capital Is Shelled. Royalist-Counter-Attack. *The T*, 1964. július 15.; Benoist–Méchin, 1975. 78.

30 Brit megfigyelők már 1964 nyarának elején jelentették, hogy csehszlovák szakemberek rádióállomást építenek a Dél-arábiai Államszövetséggel határos Taizzban. Yemen Capital Is Shelled. Royalist-Counter-Attack. *The T*, 1964. július 15.; Ballance, O', 1971. 125.

31 MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 2. doboz. IV-130/sz.n./1964. A Szallál elnök vezette jemeni delegáció bulgáriai útja.; Uo. 1. doboz. IV-130/003530/1964. Jemeni elnök bulgáriai látogatása.

32 Ballance, O', 1971. 125.

az Országházban. A négynapos tárgyalássorozat végén barátsági szerződést, kereskedelmi megállapodást, kulturális és tudományos együttműködési egyezményt, közös nyilatkozatot és hitelegyzményt írtak alá, illetve elkészült egy segélynyújtási jegyzőkönyv is.³³

A jemeniek Budapestről rövid moszkvai kitérő közbeiktatásával Kínába utaztak tovább. Pekingben 10 évre szóló barátsági szerződést, illetve műszaki és kulturális együttműködési egyezményt írtak alá június 9-én. Kína emellett, rivalizálva ebben a tekintetben a Szovjetunióval, 28 millió dolláros hitelt bocsátott a jemeniek rendelkezésére a Szanaa–Szaada közötti útvonal megépítésére, vállalta egy iskola és egy kórház felépítését, illetve ígéretet tett a szanaai textilgyár tervének kivitelezésére.³⁴

Növekvő szocialista elköteleződés Jemenben

1964 őszére egyértelművé vált, hogy a szanaai kormánynak nem sikerül biztosítania az állam stabilitását a szocialista országoktól nyert anyagi és erkölcsi támogatás ellenére sem. Hiába sietett segítségére több tízezer fős egyiptomi reguláris erő, a folyamatosan emelkedő költségek és áldozatok ellenére sem sikerült megoldani a jemeni problémát.³⁵ A köztársasági vezetésen belül egyre markánsabban mutatkoztak meg a vallási és politikai ellentétek, a polgárháborúból kiábrándult aktivisták pedig egyre hangosabban követelték a konfliktus lezárását és az Egyesült Arab Köztársaság erőinek kivonását.

Komoly gondot jelentett az is, hogy Szallál elnök Kelet-Európában tett körútja után a szocialista országok jemeni politikája különböző irányban bontakozott ki. A sorozatos kormányválságok, a royalista erők aktivizálódása és a szaúdi–EAK viszony elmérgesedése ellenére a szovjetek továbbra is tartózkodó álláspontot foglaltak el a kérdésben. Folytatni kívánták a köztársasági oldal mérsékelt támogatását a békés, egyesített Jemen létrehozásának reményével. Ennek megfelelően 1965 márciusában újabb egyezményt írtak alá, amelyben vállalták 10 ezer hektár föld termővé tételét. Velük ellentétben viszont Kína a konfliktus eszkalálása mellett kö-

33 MN, 1964. május 31. 1.; MN, 1964. június 2. 1.; Nsz., 1964. május 31. 1–2.; Nsz., 1964. június 2. 2.; Népsz., 1964. május 31. 1.; Népsz., 1964. június 2. 1–2.

34 Ballance, O', 1971. 125.; Page, 1971. 76.

35 Hivatalos egyiptomi közlés szerint az 1962–1964 ősze között eltelt két év alatt az Egyesült Arab Köztársaság mintegy 20 millió egyiptomi fontot fordított Jemenben lévő fegyveres erőire, ahol több mint kétezer katonája vesztette életét. Ezeket az értékeket azonban rendkívül alacsonynak kell tekintenünk. A valósághoz minden bizonnyal közelebb áll az az adat, ami egy külföldi hírszerző szolgálatnak került birtokába. Eszerint 1962 októbere és 1964 júniusa között csak az elesett egyiptomi katonák száma 15 194 volt (közöttük 456 tiszt és 1029 altiszt), míg a sebesültek és fogságba esettek reális becslés szerint is ennek négyszeresét tették ki. Az EAK haderejét különösen érzékenyen érintette, hogy veszteséglistánál főtisztek is szerepeltek (2 altábornagy, 4 hadosztályparancsnok és 3 dandártábornok). Ha az utóbbi adatokat vesszük alapul, az azt jelentené, hogy a harcok kirobbanása után átlagosan 24 katona halt meg naponta Jemenben. Minden bizonnyal a hadjárat költségei is meghaladták az egyiptomiak által nyilvánosságra hozott összeget. Egy 1965 májusában készített hivatalos kalkuláció szerint az EAK-nak 125 millió dollárjába került jemeni missziója. MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 62. doboz. IV-226/sz.n./1965. A jemeni helyzet alakulása; Schmidt, 1968. 234–235.

telezte el magát, és fegyvereken kívül reguláris egységeket is felajánlott a köztársaságiaknak.³⁶

A rugalmasabb, Kairótól függetlenebb külpolitika megteremtésére irányuló kísérletek viszont komoly törést okoztak az addigi jemeni–EAK kapcsolatokban. Az egyiptomi erők távozásának követelése, a Szaúd-Arábiával folytatott egyeztető tárgyalások, a Szíriával való viszony rendezése, valamint a tőlük független politikai párt alapítása miatt az EAK leállította a köztársasági kormány anyagi támogatását. Mivel sokasodó kül- és belpolitikai problémái a jemeni konfliktus mielőbbi megoldását tették szükségessé, Nasszer elnök 1965. augusztus 24-én megkötötte Fejszal királlyal a dzsiddai egyezményt.

Az 1965-ös Nasszer–Fejszal-találkozó, valamint a köztársasági–royalista érdekegyeztető megbeszélések változást hoztak Moszkva addig visszafogott jemeni politikájában. A kilátásba helyezett egyiptomi visszavonulással a Kreml megítélése szerint a köztársasági rendszer még legjobb esetben is rendkívül sebezhetővé, ha nem mindjárt életképtelenné vált volna ütőképes fegyveres erő hiányában. Ennek elkerülésére egyrészt megpróbálta Nasszer elnököt jemeni missziójának fenntartására bírni, amiért cserébe hajlandónak mutatkozott eltekinteni a 460 millió dollárra becsült egyiptomi adósság nagy részének visszafizetésétől. Ezzel párhuzamosan direkt és közvetlenül Jemenbe irányuló segítségnyújtással fel kívántak készülni arra az esetre is, ha Kairó ragaszkodna a Rijáddal kötött megállapodáshoz. Októbertől a kínaiakkal és a jugoszlávokkal együtt folyamatos kapcsolatban álltak a szanaai vezetéssel, majd átmeneti megoldásként 1966. január elején a gerilla-hadviselés csehszlovák szakértőit, valamint a hónap utolsó hetében – a polgárháború kirobbanása óta első alkalommal – összesen 22 rakomány szovjet és csehszlovák fegyvert, illetve lőszert küldtek teherszállító repülőgépeken egyenesen Jemenbe.³⁷

Kairó mind negatívabbnak ítélte jemeni politikájával szemben a szocialista országok aktívabb szerepvállalása pozitív visszhangot váltott ki a köztársasági oldalon. A szanaai vezetés részéről reális lehetőségként merült fel az egyiptomi támogatás leépítése és a még intenzívebb elköteleződés a szocialista országok mellett.³⁸ Nasszer elnök mindezek ellenére nem változtatott addigi politikai irányvonalán és továbbra is a dzsiddai egyezmény végrehajtására törekedett.

1966 első hónapjaira egyértelművé vált, hogy a közös EAK–szaúdi erőfeszítések ellenére sem fog összeülni a jemeni polgárháború lezárására összehívott konferencia, február végén London bejelentette kivonulási szándékát Dél-Arábiából, márciusra pedig ismét elmélyült a feszültség Kairó és Rijád között. A történeteket az egyiptomi vezető úgy értékelte, hogy legfőbb céljának elérése, az arab forradalom kiterjesztése a Perzsa-öböl egészére, karnyújtásnyira van. Emiatt azonnal bejelen-

36 Jugoszlávia Jemenben akkreditált nagykövetétől származó információ szerint a kínaiak igény esetén tízezer katona egy hónapon belüli helyszínre küldését ajánlották fel jemeni tisztségviselőknek, amit utóbbiak visszautasítottak. Telegram From the Embassy in Yemen to the Department of State. Taizz, 1965. augusztus 10. *FRUS*, 2000.

37 Activity by the Communists in Yemen. *The T.*, 1966. január 26.; Hitch over Reopening Yemen Peace Conference. *The T.*, 1966. február 21.; Page, 1971. 88.

38 Memorandum of Conversation. Washington, 1966. január 12. *FRUS*, 2000.

tette, hogy csapatait Jemenben fogja állomásoztatni mindaddig, amíg azt a helyzet úgy kívánja meg.³⁹ A polgárháború lezárása helyett így hamarosan – egyes nyugati diplomaták véleménye szerint szovjet hatásra – a London távozásával keletkező dél-arábiai hatalmi vákuum kitöltésére irányuló erőfeszítések kerültek az egyiptomi külpolitika homlokterébe, és az EAK-erők kivonásának felfüggesztése után felkészenültek hosszan elhúzódó, defenzív háború megvívására.⁴⁰

A konfliktus katonai úton való rendezéséhez való visszatérés után az EAK mindent megtett az aktivizálódó szovjetek visszaszorítására és féltve őrzött befolyásának megóvására. Visszatartották emiatt például azokat a páncélosokat, amelyeket még Amri jemeni miniszterelnök rendelt az NDK-ból. Az egyiptomiaknak a jemeniekkel szemben tanúsított hatalmaskodó magatartása leegyeztelműbben 1966 májusában Alekszej Koszigin szovjet államfő kairói látogatása alatt mutatkozott meg. Amikor ugyanis az egyiptomi kormány minden erőfeszítése ellenére sor került a jemeni és a szovjet államfő találkozására, annak végén Nasszer elnök személyesen vétőzta meg az akkor már 18 ezer fős jemeni hadsereg felszerelésére tett szovjet ígéretet. Látva az elmélyülő EAK–izraeli feszültséget, Moszkva nem akart Kairóval konfrontálódni, ezzel külpolitikai értelemben az egyiptomiaknak sikerült elszigetelniük Jement a Szovjetuniótól. Az egyetlen közvetlen összeköttetést a szocialista országokkal mindössze az 1967 májusában Szanaaig meghosszabbított Moszkva–Kairó légi közlekedési útvonal jelentette.⁴¹

Az elutasító egyiptomi hozzáállás ellenére virágoztak a szovjet és a kínai nem katonai jellegű segélyprogramok. 1965-re körülbelül 550 jemeni diák folytatott felsőfokú tanulmányokat a Szovjetunióban és Kelet-Európában, ami 25%-os emelkedést jelentett a korábbi évekhez viszonyítva. A technikai képzésben részt vevők létszáma megduplázódott (1966-ra körülbelül 240 fő lett). 1967 februárjában egy szovjet küldöttség hivatalosan is átadta azt a három, összesen kétezer férőhelyes középiskolát Szanaában, Hodeidában és Taizzban, amelyek működtetésére szovjet oktatók érkeztek az országba. Az alapfokú képzés legnagyobb külföldi pártfogójának továbbra is Kuvait számított Jemenben, az oktatáshoz Magyarország és Bulgária gyakorlóiskolák átadásával járult hozzá.

Nasszer elnök legnagyobb felháborodására a kínaiak az addigi 45 millió dolláros értéket meghaladó segélynyújtásuk mellett készek voltak az EAK-t kijátszva további támogatást nyújtani közvetlenül Jemennek. Így 1966 áprilisában kulturális egyezményt kötöttek az országgal, amelyben ígéretet tettek egy 800 fős, technikai

39 Nasszer elnök tisztában volt azzal, hogy a Dél-arábiai Államszövetség uralkodói sokkal jobban függtek a britektől, mint a Jemeni Arab Köztársaság vezetői Kairótól. Bizott emiatt abban, hogy az angolok távozásával a két Jemen egyiptomi védnökség alatt egyesül, hogy egy forradalmi bázist alkosson. Elképzelése szerint innen a forradalom eszmeisége az arab felszabadító mozgalmak gerillahálózatain keresztül rövid idő alatt elterjedt volna az egész félszigeten. Ennek megvalósulásával ezek az országok az EAK bábálmái lettek volna, és az itt található olajforrások egyiptomi ellenőrzés alá kerültek volna. Ennek bekövetkeztével az olajt politikai fegyverként alkalmazhatta volna a Nyugat ellen, valamint a befolyó bevételekből finanszírozni tudta volna az egyiptomi gazdaság fejlesztését. *Hopes of Implementing Yemen Pact Fade. Threat of New Tension in Middle East. The T., 1966. március 4.; Stephens, 1971. 422–423.*

40 Law, 1967. 41.

41 Ballance, O', 1971. 158.

képzést biztosító iskola felépítésére, felszerelésére és irányítására Szanaában, valamint egy kórház felépítésére és működtetésére, amihez júliusban megérkezett a kínai orvosok egy csoportja. A szovjet egészségügyi hozzájárulás egy 1967-ben befejezett, teljesen felszerelt és személyzettel ellátott 500 személyes kórházból és rendelőlőből állt, valamint további 23 orvos dolgozott más egészségügyi intézményben szerződéssel. A Szovjetunió a kulturális kapcsolatok keretén belül operett-társulatot küldött, valamint számos filmbemutatót rendezett Jemenben. A kínaiak több kulturális és sajtódelegációt küldtek, illetve fogadtak egymás kulturális életének megismerésére és népszerűsítésére 1966 második feléig.⁴²

1965-ig Jemen a Szovjetuniótól 92, az NDK-tól 10, míg Kínától 40 millió dollár hitelt kapott. Szanaa az elkövetkező két évben más országtól nem vett fel újabb összegeket, hanem a régebbiek kihasználására törekedett. A szovjetek fejlesztési terveik többségét Hodeidában valósították meg.⁴³ Megközelítőleg 700 szovjet szakértő dolgozott a halászló iparág fejlesztésén, a parti őrség megszervezésén, konzerv- és cementgyár létesítésén, félsivatagos területek gyapottermesztésre való alkalmassá tételén, a Hodeida–Taizz út építésén, a város infrastruktúrájának tökéletesítésén, valamint katonai kiképzőként. Geológusaik folyamatos kutatásokat végeztek mindezek mellett az ország természeti kincseinek feltérképezésére. 1967 januárjában jó minőségű szénlelőhelyeket tártak fel.⁴⁴ Az NDK ezzel egy időben telefon- és távírhálózatot épített ki Szanaában, Taizzban és Hodeidában az 1966. április 1-jén megkötött szerződésnek megfelelően.⁴⁵ A kínaiak az egyiptomi tankok által megrongált útvonalak javítása mellett megkezdték a Szanaa–Szaada országút első szakaszának építését és egy textilgyár létrehozását Szanaában. Utóbbi 1966. decemberi elkészülte után 1500 fő – közöttük tekintélyes számú nő – számára biztosított munkalehetőséget, és az elvárások szerint biztosította volna az ország teljes textilszükségletét.⁴⁶

Magyarország jemeni aktivizálódása

A Jemenben adódó lehetőséget igyekezett hazánk is kiaknázni. 1964. szeptember 16–27. között négytagú gazdasági szakdelegáció utazott Szanaába, ahol vállalta egy, a jemeni kormány által biztosított épületben egy 80-100 ágyas ortopéd- és trau-

42 Uo. 175–176.; Page, 1971. 89.

43 Disszidens köztársasági tiszttek emellett olyan rémhíreket is terjesztettek, miszerint a szovjetek az egyiptomiakkal együttműködve haditengerészeti bázist építenek ki az ország déli részén elterülő Mokkánál. ‘Eastern Naval Base’ for Yemen. Worked Started, Says Deserted. *The T.*, 1967. február 8.

44 A Jemenben tartózkodó szocialista szakértőgárda nagyságáról nem rendelkezünk pontos számokkal. A fent közölt adat Dana Adam Schmidt 1967. márciusi becslésén alapul, míg Eric Marco több mint ezer főre becsüli létszámukat már 1967 előtt. A szocialista országok jemeni befolyását mindenestre érzékelteti Schmidt hodeidai tapasztalata: „Hodeidában rögtön érezhető a szovjetek hatása. Számos jemeni tanuló oroszul, a boltok orosz és kelet-európai termékekkel vannak tele, valamint szovjetek és kelet-európaiak sétálgatnak az utcákon.” Macro, 1968. 131.; Schmidt, 1968. 289–290.; Sager, 1967. 31.

45 Dreyer, 1983. 24.

46 A szovjet kereskedelmi adatok valóban azt mutatták, hogy a gyapjúruha-import az 1966-os négymillió méterről 1967-re visszaesett egymillióra, hogy 1968-ban is mindössze két és fél millióra emelkedjen. Page, 1971. 89.

matológiai kórház berendezését, valamint a szükséges orvosi és sebészeti műszerekkel való felszerelését. Emellett ígéretet tett két vérgyűjtő állomás számára szükséges berendezések és négy röntgenkészülék felszerelésére másik kórházakban, illetve vállalta két magyar szakember egyéves jemeni tartózkodását a leszállított kórházi felszerelések karbantartására és a helyi személyzet betanítására. Megegyezés született még 20 jemeni szakképesítő 10 hónapos magyarországi oktatásáról, ami mellett a jemeniek indítványozták 5 jemeni orvos továbbképzését is.⁴⁷

Az őszi hónapok folyamán megkezdődött a kulturális egyezmény végrehajtása és a már Magyarországon tanuló jemeni diákcsoporton felül újabb húsz hallgatót fogadtak felsőfokú tanulmányok folytatására. Novemberre elkészült Knoll István dokumentumfilmje Jemenről.⁴⁸ Október 20-án kicserélték a magyar–jemeni barátsági és együttműködési szerződés ratifikációs okmányait, így hatályba léptek annak cikkei.⁴⁹ A magyar nagykövetség rendszeres együttműködést alakított ki a kairói jemeni nagykövetséggel, hazánk kairói nagykövete pedig 1964 második felében számos alkalommal Szanaába látogatott, ahol megbeszéléseket folytatott több szakminiszterrel.

A magyar–jemeni viszony tekintetében különösen fontos volt, hogy 1966 októberében leszállították a beígért kórházi felszereléseket is. Decemberben magyar karbantartók megkezdték üzembe helyezésüket a frissen átadott épületben, a magyar személyzet pedig 1967. január végén utazott ki a helyszínre. Az egészségügyi intézmény február 10-i ünnepélyes megnyitóján a dr. Vedres István, az egészségügyi miniszter első helyettese vezette kormánydelegáció mellett részt vett Szallál elnök is.⁵⁰ Ezalatt a TESCO Külkereskedelmi Vállalat korábbi ígéretének megfelelően 1965 júliusától 16 jemeni mezőgazdasági szakembert fogadott 10 hónapos gyakorlati továbbképzésre, 1966-ban pedig összesen 36 jemeni ösztöndíjas folytatott tanulmányokat Magyarországon a 10 TESCO szakmai továbbképzős mellett.⁵¹

Egyiptomi kivonulás, szocialista térnyerés Jemenben

Az 1964 közepe után Jemenben kialakult katonai és politikai patthelyzetnek a közel-keleti válság kiéleződése, majd pedig az 1967-es arab–izraeli háború vetett

47 A 20 jemeni szakember közül ötöt mezőgazdasági gépek vezetésének és karbantartásának elsajátítására, míg 15 főt növénytermesztési és állattenyésztési ismeretek szerzésére kívántak Magyarországra küldeni.

48 A film kereskedelmi szempontból is sikeres volt. Miután első volt a maga nemében, jól lehetett forgalmazni az arab államokban és a szocialista országokban. Politikailag ugyancsak nagy jelentőségű volt, mivel Jemenben a film számított ekkor a tömegpropaganda legnépszerűbb eszközének. Az ezen az új területen való együttműködés egyúttal kedvező helyzetet teremtett a Magyarországot ismertető, magyar szakemberek által készített filmek Jemenbe történő eladása és ottani vetítése szempontjából is. MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 1. doboz. IV-763/004881/1964. – 218/szig.titk./1964. Dokumentumfilm készítése Jemenről.

49 Uo. 2. doboz. IV-123/003781/14/1964. – 226/4/szig.titk./1964. Előterjesztés a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a magyar–jemeni barátsági és együttműködési egyezmény megkötéséről és kihirdetéséről; MN, 1964. október. 21.

50 Uo. 21. doboz. 70-655/1099/1/1967. Jemeni kórház; Nsz., 1967. február 11. 3.

51 MNL OL XIX-J-1-k. Jemen. 27. doboz. IV-723/4346-1/adm./1965. Vízumtelepítés 16 jemeni ösztöndíjas részére.

véget. Az arab nacionalizmus legyőzhetetlenségébe vetett hit szertefoszlott. Az eszme mind több hívét idegenítette el az elhúzódó jemeni konfliktus, az Egyesült Arab Köztársaságban pedig felerősödtek az izolacionista külpolitikát szorgalmazó követelések. A hatnapos háborúban elszenvedett vereség után Nasszer elnök kénytelen volt fegyveres erejét a Sínai-félszigeten összpontosítani, így már nem engedhette meg tovább magának azt a luxust, hogy hadseregének mintegy harmadát egy külföldi kalandban kösse le. A háború után az országot komoly belpolitikai és gazdasági nehézségek terhelték: az amerikai gabonasegélyek egy évvel korábbi leállítása miatt égető problémát jelentett a nagyvárosok élelmiszer-ellátása, kereskedelme és költségvetése deficitese volt, valamint kimerültek a külföldi valutaforrások. Ebben a helyzetben szükségessé vált annak az évi 60–70 millió fontnak a felszabadítása, amit addig jemeni expedíciójának finanszírozására költött. Mivel Kairó nem tudta önerőből finanszírozni összeomlott gazdaságának helyreállítását, kénytelen volt külföldi anyagi segílyt igénybe venni. Utóbbi megszerzésére kiváló alkalmat biztosított egy arab csúcstalálkozó.

A találkozó megtartását és a közös összarab politikai irányvonal kialakítását azonban veszélyeztette a megoldatlan jemeni kérdés. Mindez együttesen a jemeni polgárháború mielőbbi lezárását tette szükségessé az EAK részéről. Ennek megfelelően július végén egyoldalúan megkezdte csapatai kivonását, és az augusztus 1-jén Kartúmban összehívott arab külügyminiszteri értekezleten tervet terjesztett elő a jemeni helyzet rendezésére. Az elképzelés gyakorlatilag az 1965-ben megkötött dzsiddai egyezmény végrehajtását szorgalmazta, aminek ellenőrzésére háromhatalmi bizottságot kívánt felállítani.⁵² Mindezek után a szudáni közvetítéssel lezajlott tárgyalások sikeresnek bizonyultak, és az augusztus 29-én megnyílt kartúmi csúcstalálkozón elvi megállapodás született a jemeni kérdésben Nasszer elnök és Fejszal király között.⁵³

A jemeni köztársasági kormány az Izraeltől elszenvedett vereség után előre sejtette, hogy rövid időn belül várható az egyiptomiak távozása az országból. Felkészülve ennek bekövetkeztére augusztus elején jemeni küldöttség utazott Moszkvába a kieső egyiptomi támogatás pótlására. Szovjet részről viszont taktikai manővernek minősítették az EAK javaslatát a dzsiddai egyezményhez való visszatérésre. Azt a kartúmi csúcsértekezlet sikeres lebonyolítására irányuló szándékkal magyarázták, amitől legfőbb közel-keleti szövetségeseik talpra állítását és az Izrael ellen irányuló arab együttműködés létrejöttét remélték.⁵⁴

52 Egypt Ready to Propose Yemen Cease-fire. *The T.*, 1967. augusztus 3.; Rahmy, 1983. 339–341.

53 A végrehajtandó intézkedések alapját az újabb változat szerint is a dzsiddai egyezmény képezte, vagyis 1967. december 15-ig az egyiptomi fegyveres erő teljes kivonása Jemenből, a királypártiaknak nyújtott szaúdi támogatás megszüntetése, valamint ideiglenes kormányzat létrehozása az általános népszavazás előkészítésére és lebonyolítására. A távozó EAK-csapatok helyére a megállapodás végrehajtását ellenőrző, szükség esetén bizonyos közigazgatási feladatokat is ellátó háromhatalmi bizottság országainak egyesített fegyveres egységeit kívánták vezényelni. Egypt Army to Leave Yemen. *The T.*, 1967. szeptember 1.; Rahmy, 1983. 343.

54 Több tényező is ezt az álláspontot igazolta. Magas rangú egyiptomi illetékesek ezzel kapcsolatban több alkalommal is kifejtették, hogy lépésüket azzal a tudattal tették meg, hogy azt úgysem fogja Fejszal király elfogadni. A Kairóba látogató Dzsuzeilán jemeni miniszterelnök-helyettessel ugyancsak közölték, hogy változatlanul a köztársasági rendszer hívei. Ugyancsak elgondolkodtató volt, hogy Nasszer elnök nem

Az aktuális helyzetben a köztársasági rendszer bukását előrevetítő megálapodást az EAK érdekeivel ellentétesnek értékelték szovjet részről. Bizonyosra vették ugyanis, hogy a megvalósítása után létrejövő kompromisszumos kormányban a royalista érzelmű személyek és a korábban Kairóban fogva tartott köztársasági politikusok miatt rövid idő alatt elhidegülnének az addigi intenzív egyiptomi–jemeni kapcsolatok. Megkérdőjelezték az egyiptomi expedíciós erő teljes kivonására irányuló szándék őszinteségét is, annak ellenére, hogy augusztus végén már csak 12–15 ezer katona állomásozott Jemenben a korábbi 60–70 ezer fővel szemben. A Moszkvába látogató jemeni küldöttség ütőképes fegyveres erő felállítására vonatkozó kéréseit mindenestre megértéssel fogadták, és közvetlen katonai-gazdasági segélynyújtásra tettek ígéretet. A szovjetek katonai delegációt küldtek Jemenbe az igények és a köztársasági hadsereg helyzetének felmérésére annak ellenére, hogy a remélt stratégiai pozíciók megszerzéséről folytatott megbeszélések kudarcra zártak.⁵⁵ Igyekeztek ugyanakkor elhatárolódni a hatalmát féltő Szallál elnök Kairót kritizáló politikájától és az EAK hatáskörének tiszteletben tartására hivatkozva tartózkodtak minden, az eseményekkel kapcsolatos véleménynyilvánítástól.⁵⁶

Szovjet részről Szanaa támogatását ideiglenes megoldásnak szánták, amivel elsősorban a meggyengült köztársaság azonnali bukását és a monarchia restaurálását akarták elkerülni. A kartúmi csúcstalálkozó ideje alatt a kivárás álláspontjára helyezkedő Szovjetunió sajtójában a jemeni konfliktus mielőbbi rendezését és a dzsiddai megállapodáshoz való visszatérést szorgalmazta. A Feiszal király szabta feltételekről szóló beszámolók a jemeni köztársaságiak hanyatlását sejtették. Úgy tűnt, hogy utóbbiakat feláldozzák az arab egység létrejötté érdekében. A kérdés rendezését az arab országok vezetőinek, azaz Nasszer és Feiszal kezébe helyezték, ami a Szovjetunió szerepvállalásának minimalizálását és az elért eredmény feltétel nélküli elfogadását sugalmazta. A jemeni rendszerről és a köztársasági értékekről való ilyen szintű hallgatóságos lemondás ellen mindössze a kevésbé elkötelezett szocialista – főleg jugoszláv – publicisták emelték fel szavukat.⁵⁷

Csak az arab csúcstalálkozó lezárulta után vált egyértelművé Moszkva számára, hogy Kairónak valóban eltökélt szándéka a Kartúmban újragondolt dzsiddai egyezmény megvalósítása.⁵⁸ Keserűen döbrentek rá, hogy az Egyesült Arab

lépett fel a dzsiddai szerződéshez való visszatérés ellen éles és nyílt kampányt folytató Szallál elnökkel szemben. Ehelyett bizalmas, a belpolitikai helyzet konszolidálását elősegítő javaslatokat tett a jemeni vezetőnek.

55 A moszkvai tárgyalások alatt meg nem erősített információk szerint a szovjetek a közvetlen katonai támogatásért cserébe az egyiptomiak által kiürített Szanaa melletti ravadai katonai repülőtér használatát kérték. Az informális hírt már tényként kezelő Szaúd-Arábia erre bejelentette, hogy annak megvalósítása esetén nem hajlandó részt venni a kartúmi csúcstalálkozón. Ebben a helyzetben Moszkva nem merte vállalni a felelősséget az egységes Izrael-ellenes arab front létrejöttének kudarcáért, ezért azonnal visszakozott, és hivatalosan tagadta a megállapodás létrejöttét. *Russia Said to Want Base in Yemen. The T.*, 1967. augusztus 8.; Bissel, 1978. 96.

56 MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 50. doboz. 69-10/00899/2/1967. – 162/szig.titk./1967. A jemeni helyzet aktuális fejleményeihez.

57 Bissel, 1978. 96–97.

58 Ezt támasztotta alá Mahmud Riad külügyminiszternek az egyiptomi erők teljes körű kivonására és a Szezi-csatorna övezetébe való irányítására vonatkozó kijelentése moszkvai tárgyalásai során.

Köztársaság vezetőinek a Szaúd-Arábiával való kiegyezést taktikai manővernek minősítő kijelentései a félrevezetésüket szolgálták, amelyekkel Kairó – tekintettel a jó szovjet–jemeni kapcsolatokra és egymás kölcsönös tájékoztatására – el akarta kerülni a kész tények elé állított jemeni rendszer vezetőinek idő előtti aktivizálódását. Mindezek ellenére bíztak még abban, hogy a későbbi tárgyalásokon született kompromisszumok mindössze az EAK átmeneti nehézségeinek megoldására fognak irányulni. Az Egyesült Arab Köztársaság fegyveres jelenlétét szükségszerűnek tekintették nemcsak a jemeni köztársasági rendszer fennmaradása, hanem a két dél-arábiai nacionalista felszabadítási mozgalom, a Nemzeti Felszabadítási Front (NLF) és a Megszállt Dél-Jemen Felszabadítási Frontja (FLOSJ) között időközben kitört ellentét elsimítása és az angolelles egység kialakítása érdekében is. Reméltek emiatt, hogy ha valóban fel is adja arábiai pozícióit, azt az önálló köztársasági hadsereg felállítására és a britek ádeni kivonulása után fogja végrehajtani.

A jemeni fejlemények ilyen irányú alakulása számos bizonytalansági tényezőt eredményezett a szocialista országok számára, ami ideiglenesen lehetetlenné tette perspektivikus koncepció kidolgozását. Az EAK-erők távozásával kétségessé vált a köztársaság léte, ennek következtében pedig felrémlt, hogy a nagy volumenű befektetéseken túl elveszítik befolyásukat is. A jemeni rendszer fennmaradása megítélésük szerint az Egyesült Arab Köztársaság hadseregét felváltó három arab ország csapatainak jemeni tevékenységétől, az Egyesült Arab Köztársaság kül- és belpolitikájának alakulásától, valamint jemeni politikájának intenzitásától és irányvonalától függött. Nem tartották összeegyeztethetőnek az arab országokkal kapcsolatos általános politikájukkal azt sem, hogy az Egyesült Arab Köztársasággal szemben vagy attól függetlenül tegyenek lépéseket Jemenben. Kitértek emiatt Moszkvában a jemeni miniszterelnök-helyettes újabb látogatási kérelme elől és átmenetileg elnapolták a döntést az országnak nyújtandó katonai segély ügyében.⁵⁹

A szovjetek mindenesetre a szeptember–október folyamán mind kilátástalanabb helyzetbe került köztársasági rendszer melletti kiállásuk demonstrálására meghívták Szallál elnököt a nagy októberi szocialista forradalom 50. évfordulójára rendezendő ünnepekre. A kompromisszumok elől következetesen elzárkózó jemeni vezető ezt tévesen úgy értékelte, hogy Moszkva eltökélt szándéka a távozó egyiptomiak szerepének átvállalása és rendszerének mindenekfelett történő megóvása. Az intenzívebb szovjet elkötelezettség reményében elfogadta az invitálását, majd lemondta az október 7-re tervezett egyeztető tárgyalásait az Egyesült Arab Köztársasággal. A ceremónián azonban már nem képviselhette országát Szallál, mert november 5-én Nasszer elnök tudtával és jóváhagyásával vértelen puccsal elmozdították helyéről.

Szocialista részről Szallál elnök bukását kedvező fordulatnak értékelték és üdvözölték az új kabinet törekvéseit a köztársasági elvek megszilárdítására. Több alkalommal felbukkant ugyanakkor az a gondolat is, hogy Szallál távozásával elhá-

59 MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 50. doboz. 69-10/00899/5/1967. – 36/1/szig.titk./1967. Az EAK jemeni politikájának fejleményeiről.; Uo. 50. doboz. 69-10/00899/4/1967. – 49/3/szig.titk./1967. A jemeni kérdés újabb fejleménye.

rult az akadály a royalistákkal való megegyezés és a polgárháború lezárása elől. Úgy is tűnt, hogy az új vezetés ennek szellemében politizál, így nagy elismeréssel méltatták a puccs után egy héttel kihirdetett fegyverszünetről és a törzsekkel folytatott egyeztető tárgyalásokról érkező jemeni híreket.⁶⁰

A polgárháború közeli lezárásának reményével fogadták a szovjetek november 12-én a Kairóba érkező jemeni küldöttséget. A megbeszélések alatt viszont nem sikerült egyértelműen tisztázni a két ország kapcsolatainak vitatott pontjait és a kialakult helyzetnek megfelelően új alapokra helyezni azokat. Két nappal később emiatt újabb jemeni küldöttség utazott Moszkvába a még nyitott kérdések megválaszolására és az esetleges félreértések tisztázására, miközben a Szovjetunió a még Szállálnak tett ígéretének megfelelően 40 technikus és pilóta kíséretében 24 darab MiG-19-es vadászgépet szállított le a köztársaságnak, amit hamarosan Iljusin bombázók és könnyűfegyverek követtek.⁶¹ Különösen nagy megdöbbenést szült ezek után a megbékélés illúziójában élő szovjet vezetők körében, amikor a magas szinten folytatott tárgyalásokon a jemeniek újabb katonai jellegű támogatásra nyújtották be az igényüket azzal az egyértelmű szándékkal, hogy annak birtokában átfogó offenzívát indítsanak a royalisták ellen. Moszkva ekkor szembesült a jemeni helyzet addigi irreális értékelésével. A jemeniek a rendszer stabilizálására tett erőfeszítéseiken túl immáron olyan igényeket fogalmaztak meg, amelyek teljesítése a békefolyamat kudarcát, a Szaúd-Arábiával való konfrontáció kiújulását és az EAK talpra állítását kockáztatta volna. A Szovjetunió következetesen elzárkózott emiatt a kérések teljesítésétől, és a jemeniek kénytelenek voltak üres kézzel visszatérni a legkritikusabb napjait élő köztársaságba.⁶²

Decemberre viszont teljessé vált a szakítás az új jemeni vezetés és Naszser elnök között. Az utolsó egyiptomi katona 15-én hagyta el az országot. Szanaa kiszolgáltatottságát súlyosbította, hogy a távozók saját felszereléseik mellett magukkal vitték a jemeni hadseregnek korábban átadott fegyvereket is. A szovjetek a mind kilátástalanabbá váló helyzetben még reménykedtek, hogy rábírhadják a köztársaságiakat a royalistákkal való kompromisszumra. Gyors változáson ment át azonban ez a békés megegyezést sürgető álláspont, amikor a royalisták – felismerve a magukra maradt köztársaságiak kétségbeejtővé vált helyzetét – nem mutattak hajlandóságot a tárgyalásra, hanem ehelyett körülzárták és ostrom alá vették Szanaát. Úgy tűnt ekkor, hogy rövid időn belül megbukik a köztársaság.

Hogy ez mégsem következett be, az nagymértékben a szovjetek jemeni politikájában beállt fordulatnak volt köszönhető. A szovjetek a köztársaságnak nyújtott addigi segélynyújtás miatt nem engedhették meg sem a jemeni monarchia restaurációját, sem pedig a jelentős politikai és presztízsértékkel bíró főváros elvesztését, mivel az megítélésük szerint beláthatatlan következményekkel járt volna az arab világ egységére nézve.⁶³ A szaúdi befolyás alatt álló royalista erők győzel-

60 *Nsz.*, 1967. november 15. 2.

61 Katz, 1986. 29.; Schmidt, 1968. 296.

62 Bissel, 1978, 99.

63 MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 47. doboz. 00620/szig.titk./1968. – 13/szig.titk./1968. A legutóbbi jemeni események értékelése.

me esetén feltételezhető volt az addigi jelentős beruházások tekintélyes részének elvesztése, illetve a Vörös-tenger mentén kialakított stratégiai helyzetük meggyengülése. További fontos szempont volt, hogy a jemeni monarchisták győzelme újabb csapást mért volna az arab nacionalistákra és ebből következően a pártfogójuk szerepében tetszelgő Szovjetunióra.⁶⁴

Azonnali támogatásukról biztosították emiatt a Moszkvába látogató Haszan Mekki külügyminisztert. December elejétől Algériával együttműködve légihidat létesítettek a körülrzárt fővárosba, ahova a több tízezer fontnyi súlyú élelmiszeren, fegyvereken és lőszeren kívül januárban mintegy 30, jemeni pilóták által vezetett vadászrepülőgépet, technikusokat és kiszolgáló személyzetet szállítottak. A főváros mellett operatív egységet telepítettek a hodeidai repülőterre, ahol azonnal megkezdtek további jemeni pilóták kiképzését. A szállítás mellett, tekintettel a helyzet súlyosságára, a helyszínen tartózkodó szovjet pilótákat is bevetették a royalista állások bombázására.⁶⁵ Szerepvállalásuk azonban nem tartott sokáig, mivel a royalistáknak december 10-én sikerült lelőniük egy MiG-17-es vadászgépet. A roncsban egy orosz karórát viselő, vörös hajú pilóta holttestére bukkantak, akinek a szovjet védelmi minisztérium utasításait tartalmazó iratokat találtak a zsebében. A szovjet pilótákat az incidens után kivonták a frontzónából, és helyettük szíriaiakat küldtek fel repülni.⁶⁶

A köztársaságnak nyújtott intenzív támogatás ellenére a szovjeteknek még mindig komoly kétségeik voltak.⁶⁷ A kínai követség kivételével evakuálták Szanaából a szocialista országok képviselőinek munkatársait, miközben sajtójukban a fenyegető imperialista befolyás térnyerésének megakadályozására, valamint az európai, amerikai és dél-afrikai zsoldosok állítólagos tevékenységére hivatkozva nem zárták ki a nyílt beavatkozás lehetőségét sem.⁶⁸

A szocialista országok visszaszorulása

A szocialista országoknak a jemeni polgárháború kiszélesedésével kapcsolatos félelme alaptalannak bizonyult. 1968 tavaszára katonai értelemben viszonylagos nyugalom jött létre az országban, az ezt követő két évben már csak elszigetelt ösz-

64 Page, 1971. 108–109.

65 Moszkva korábbi katonai szerepvállalására utalhat Haszan el-Huszein herceg 1967. augusztusi nyilatkozata. Eszerint egyiptomi uniformisba öltözött, 1500–2000 fős szovjet tüzérségi egység kapcsolódott be a harcokba a köztársaságiak oldalán, akik közül többeket sikerült megölniük a royalistáknak. Egypt Army to Leave Yemen. *The T.*, 1967. szeptember 1.; Porter, 1984. 84.

66 Russians Fly MiGs in Yemen. *The T.*, 1967. december 13.; Balance, O', 1971. 195.; Page, 1971. 108.; Schmidt, 1968. 296.

67 A helyzet kritikusságát jól érzékelteti, hogy Brezsnyev törölte 1968 januárjára tervezett kairói útját. Nem merte ugyanis vállalni a kockázatot, hogy ott-tartózkodása alatt következzen be a jemeni főváros eleste. Saudi Arabia Threat to Intervene in Yemen. *The T.*, 1968. január 4.

68 Természetesen ugyanebben a sajtóban még elvétve sem történt utalás a köztársasági kormány megóvására tett kötelezettségvállalásáról, az ebből a célból szállított fegyverekről, illetve a konfliktusban való egyéb szerepvállalásról. Belyaev–Primakov, 1971. 109.

szecsapásokra került sor a szemben álló felek között.⁶⁹ A köztársaságnak nyújtott tekintélyes anyagi és morális támogatás ellenére azonban Moszkva és Szanaa viszonya fokozatosan elhidegült. Komoly szerepe volt ebben a szoros egyiptomi–szovjet együttműködésnek. Moszkva többször is világosan demonstrálta, hogy közel-keleti politikájában az Egyesült Arab Köztársaságnak biztosít elsőbbséget, valamint hogy jemeni tevékenységét Nasszer elnök jóváhagyásától teszi függővé. A hanyatló kapcsolatok ellensúlyozására a Kreml hozzájárult, hogy legmagasabb szinten folytasson megbeszéléseket a jemeni kormányfővel 1968. október 1–5. között Moszkvában. Hiába vállalt Moszkva újabb kötelezettségeket a jemeni védelmi erő növelésére.⁷⁰ A két ország közötti kapcsolatok fejlesztésére és a jemeni vezetéssel való minél szívélyesebb viszony kialakítására irányuló törekvések kudarcot vallottak. Szanaa még a hónap végén kiadott közleményében egyértelműen Moszkva tudomására hozta, hogy a jövőben a két ország kapcsolatát Jemen politikájának és szuverenitásának elismerésétől, valamint a megkötött megállapodásoknak megfelelő elvek és célok feltétel nélküli tiszteletben tartásától teszi függővé.⁷¹ Ezzel kezdetét vette a Szovjetunió elfordulása a köztársasági rendszertől. Az egyiptomiak példáján okulva a főváros köré vont royalista ostromgyűrű feltörése után radikálisan lecsökkentette fegyverszállításait. A továbbiakban már csak annyi felszerelést adott át, amennyi éppen elegendő volt a rendszer megvédelmezésére. Bár a szovjetek bíztak a köztársasági oldal győzelmében, a konfliktus megoldását a jemeniekre kívánták hagyni a nekik megfelelő időpontban és helyzetben.⁷²

A köztársasági vezetés számára ekkor a szocialista országok jelenléte és segélyezése egyre nagyobb teherré vált. Amikor egyértelmű lett, hogy Rijád a polgárháború lezárását a kommunizmus jemeni jelenlététől teszi függővé, a szanaai kabinet cselekedett, és nyitott a Nyugat felé. Az új jemeni orientációval szembeni szovjet elégedetlenség csupán az országnak nyújtott segélyek csökkenésében és a katonai szakértők fokozatos kivonásában mutatkozott meg.⁷³

1970 júliusában a Jemeni Arab Köztársaság és Szaúd-Arábia között a közeledés már olyan szintet ért el, ami Fejszal szaúdi királyt is egyértelműen meggyőzte arról, hogy a szanaai vezetés nem a szovjetek bábja. Bejelentette, hogy kész elismerni az északi rendszert. Példáját hamarosan követte Irán, Franciaország és Nagy-Britannia, majd szeptemberben az Egyesült Államok, amit az angol és ame-

69 A viszonylagos egyensúlyi helyzet létrejöttében fontos szerepe volt a Szanaa melletti területeken működő royalista parancsnok átállításának. A köztársaságiakhoz való csatlakozást megfigyelők úgy értékelték, hogy azt a köztársasági vezetés jobbratolódása és a Szovjetunió befolyásának csökkenése tette lehetővé.

70 Gazdasági vonatkozásban új megállapodás nem született, mivel szovjet részről úgy vélték, hogy elegendő a régebbi egyezményeknek megfelelő segítség nyújtása. MNL OL XIX-J-1-j. Jemen. 47. doboz. 001535/3/1968. – 21/Pé-1968. Tájékoztató a Jemeni Arab Köztársaság kormánydelegációjának Hasszán al-Amri miniszterelnök vezetésével a Szovjetunióban tett látogatásáról; Uo. 47. doboz. 00620/4/1968. – 135/8/szig.titk./1968. Amri jemeni miniszterelnök szovjetunióbeli látogatása és a jemeni és dél-jemeni helyzet néhány problémája.

71 Bissel, 1978. 101–102.

72 Page, 1971. 109.

73 A polgárháború alatt Jemenben szolgálatot teljesítő szovjet katonai tanácsadók száma több mint 500-ról 1975-re körülbelül 100-ra csökkent. Katz, 1986. 44–45.

rikai segélyek megindulása követett. A nyugati és a konzervatív arab államokból meginduló segítségnyújtással a szocialista országok támogatása elveszítette addigi kizárólagos jellegét. Az ország új, 1970 decemberében kihirdetett alkotmánya után teljesen bizonyossá vált, hogy a szanaai kormány nem fog marxista irányvonalat követni.⁷⁴ Mindez szükségtelenné tette, hogy a szocialista államok továbbra is támogassák az országot, így az 1971 decemberében megkötött katonai segélynyújtási egyezményt már nem hajtották végre. Figyelmüket inkább a számukra több és kedvezőbb alternatívát magában rejtő dél-jemeni államra koncentrálták.⁷⁵

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.)
XIX-J-1-j Külügyminisztérium. TUK-iratok
XIX-J-1-k Külügyminisztérium. Vegyes adminisztratív iratok

2. Kiadott források

FRUS

1995 *Foreign Relations of the United States, 1961–1963*. XVIII. köt. *Near East Region, 1962–1963*. Ed.: Noring, Nina J. Washington, 1995.

2000 *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*. XXI. köt. *Near East Region; Arabian Peninsula*. Ed.: Nina, Davis Howland. Washington, 2000.

Ingrams–Ingrams

1993 *Records of Yemen, 1798–1960*. Eds.: Ingrams, Doreen–Ingrams, Leila. XIV. köt. 1957–1958. Cambridge, 1993. (Cambridge Archives Editions).

Law

1967 Law, John: Egy elfelejtett háború. In: *Cikkek a Nemzetközi Sajtóból*, 12. (1967) 37. sz. 41.

MN

Magyar Nemzet

Népsz.

Népszava

Nsz.

Népszabadság

NYHT

1963 *New York Herald Tribune*: Egyiptom egy évvel a jemeni felkelés után még mindig fizeti a számlákat. In: *Cikkek a Nemzetközi Sajtóból*, 8. (1963) 85. sz. 30.

⁷⁴ Az alkotmány szövegét ld.: *Permanent Constitution*, 1971. 389–401.

⁷⁵ Page, 1971. 109.

Permanent Constitution

1971 The Permanent Constitution of the Yemen Arab Republic. In: *The Middle East Journal*, 25. (1971) 4. sz. 389–401.

Rouleau

1963 Rouleau, Eric: Nasszer Egyiptoma a két forradalom között. In: *Cikkek a Nemzetközi Sajtóból*, 8. (1963) 85. 30–31.

The T.

The Times

Walz

1962 Walz, Jay: Fokozódik a közép-keleti feszültség. In: *Cikkek a Nemzetközi Sajtóból*, 7. (1962) 86. sz. 63.

3. Szakirodalom

Aboul-Enein

2004 Aboul-Enein, Youssef: The Egyptian–Yemen War (1962–67): Egyptian Perspectives on Guerilla Warfare. In: *Infantry Magazine*, 93. (2004) 1. sz. (http://www.army.mil/prof/writing/volumes/volume2/march_2004/3_04_3.html) A letöltés ideje: 2008. január 29.

Badeeb

1986 Badeeb, Saeed M.: *The Saudi–Egyptian Conflict over North Yemen, 1962–1970*. Washington, 1986.

Ballance, O'

1971 Ballance, O', Edgar: *The War in the Yemen*. London, 1971.

Belyaev–Primakov

1968 Belyaev, Igor–Primakov, Yevgeny: Lessons of the 1967 Middle East Crisis. In: *International Affairs*, 15. (1968) 3. sz. 40–46.

Benoist-Méchin

1975 Benoist-Méchin, Jacques: *Fayçal, roi d'Arabie. L'homme, le souverain, sa place dans le monde (1906–1975)*. Paris, 1975.

Bissel

1978 Bissel, Richard, E.: Soviet Use of Proxies in the Third World: The Case of Yemen. In: *Soviet Studies*, 30. (1978) 1. sz. 87–106.

Dawisha

2003 Dawisha, Adeed: *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. Princeton–Oxford, 2003.

Dresch

2000 Dresch, Paul: *A History of Modern Yemen*. Cambridge, 2000.

Gerges

1995 Gerges, Fawaz A.: The Kennedy Administration and the Egyptian–Saudi Conflict in Yemen: Co-opting Arab Nationalism. In: *The Middle East Journal*, 49. (1995) 2. sz. 292–311.

Glassman

1975 Glassman, Jon D.: *Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East*. London, 1975.

Hasou

1985 Hasou, Tawfig Y.: *The Struggle for the Arab World. Egypt's Nasser and the Arab League*. London, 1985.

Katz

1986 Katz, Mark N.: *Russia & Arabia: Soviet Foreign Policy toward the Arabian Peninsula*. Baltimore–London, 1986.

Kerr

1965 Kerr, Malcolm: *The Arab Cold War 1958–1964. A Study of Ideology in Politics*. London, 1965.

Klieman

1967 Klieman, Aaron S.: Bab al-Mandab: The Red Sea in Transition. In: *Orbis*, 11. (1967) 3. sz. 749–762.

Macro

1968 Macro, Eric: *Yemen and the Western World*. London, 1968.

McLean

1964 McLean, Neil: The War in the Yemen. In: *Journal of the Royal Central Asian Society*, 51. (1964) 2. sz. 102–111.

Porter

1984 Porter, Bruce D.: *The USSR in Third World Conflicts: Soviet Arms and Diplomacy in Local Wars, 1945–1980*. Cambridge, 1984.

Rahmy

1983 Rahmy, Ali Abdel Rahman: *The Egyptian Policy in the Arab World. Intervention in Yemen, 1962–1967*. Washington, 1983.

Rondot

1964 Rondot, Pierre: La crise du Yemen et ses nouveaux développements (Octobre 1963–Mai 1964). In: *Revue de Défense Nationale*, 20. (1964) 6. 1022–1038.

Sager

1967 Sager, Peter: *Kairo und Moskau in Arabien*. Bern, 1967.

Schmidt

1968 Schmidt, Dana Adams: *Yemen: The Unknown War*. London, 1968.

Sitte

1973 Sitte, Fritz: *Brennpunkt Jemen*. Wien, 1973.

Stebbins

1963 Stebbins, Richard P.: *The United States in World Affairs, 1962*. New York, 1963.

Stephens

1971 Stephens, Robert: *Nasser: A Political Biography*. London, 1971.

Stookey

1978 Stookey, Robert W.: *Yemen: The Politics of the Yemen Arab Republic*. Boulder, 1978.

ZOLTÁN PRANTNER

THE YEMENI MISSION OF THE SOCIALIST COUNTRIES AND THE UNITED ARAB
REPUBLIC, 1962–1967

The United Arab Republic and its leader, president Nasser faced several serious problems in the foreign and internal politics in the beginning of the 1960s. The Yemeni revolution in September 1962 would have been a perfect opportunity for the Egyptian leader to re-establish his former authority, but the events didn't meet his requirements. The Yemeni Arab Republic remained weak despite the growing Egyptian intervention, while the position of Cairo's foreign policy had gone from bad to worse.

From the beginning the socialist countries supported the republican system. However, their indirect support was very moderate, due to the Egyptian hegemony in the rule of Saana. But this situation changed radically in 1967, when the leadership of UAR could not continue its mission in Yemen due to the defeat suffered by Israel. After the Khartoum agreement the UAR gave up its position in return for the financial support from Saudi Arabia, which allowed the UAR to recover its damaged economy.